

**ფშავი ალექსანდრე ორბელიანის მხატვრულსა
და მხატვრულ-დოკუმენტურ პროზაში**

**Pshavi in the Literary and Literary-Documentary Prose
of Aleksander Orbeliani**

ნინო ვახანია

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

Nino Vakhania
Sokhumi State University
Georgia, Tbilisi

აბსტრაქტი

ალექსანდრე ორბელიანის შემოქმედებაში, მხატვრული ნაწარმოებების გარდა, ყურადღებას იქცევს დოკუმენტური, კერძოდ, ავტობიოგრაფიული პროზა. როგორც ჩანს, მწერალს განზრახული ჰქონდა, ამ ტიპის ნაწერებისთვის ერთად მოეყარა თავი და ერთ თხზულებად (იქნებ, ავტობიოგრაფიულ რომანად) ექცია.

მათში დაწვრილებითაა აღწერილი, რა გადახდა გადასახლებაში მიმავალ მემზოხეს გზად – თბილისიდან დარიალის ხეობამდე და შემდეგ რუსეთის ტერიტორიაზე დანიშნულების ადგილამდე – ორენბურგამდე. ამჟამად ჩვენთვის საინტერესოა, როგორ იგონებს მემუარისტი ფშავის სანახებსა და ფშაველებს. საქართველოს ერთიანობის იდეა აქტუალური საკითხი იყო მე-19 საუკუნეში და აქტუალობა არ დაუკარგავს დღესაც.

კვლევის მიზანია, დავაკვირდეთ, როგორია რომანტიკოსი მწერლის დამოკიდებულება ცალკეულ კუთხეებთან და იქ მცხოვრებ მოსახლეობასთან.

ფშავი და ერეკლე ბატონიშვილის მიერ თანატოლ ფშაველებთან ერთად გადახდილი და გამარჯვებით დასრულებული პირველი ომია ნაჩვენები ალექსანდრე ორბელიანის პიესაში „ბატონიშვილის ირაკლის პირველი დრო“.

რამდენიმე ნაწარმოები პირველად 2023 წელს გამოქვეყნდა ალექსანდრე ორბელიანის თხზულებათა სრულ კრებულში (ხუთტომეულში). ეს ნაწერები არაერთ მნიშვნელოვან ამბავს მოგვითხრობს. დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ მათში მკაფიოდ ჩანს მწერალი, როგორც ერთიანი საქართველოს შვილი და ცალკეული კუთხეების ისტორიისა და თანამედროვე ყოფის მცოდნე და მოყვარული.

საკვანძო სიტყვები: ალექსანდრე ორბელიანი, დოკუმენტური პროზა, ფშავი.

ABSTRACT

In the body of work left by Alexander Orbeliani, alongside his literary works, his documentary – and in particular autobiographical – prose commands attention. It appears that the writer intended to gather these writings together and to shape them into a single composition, perhaps an autobiographical novel.

These writings describe in detail what befell the rebel on his journey into exile – from Tbilisi to the Darial Gorge and thence, across Russian territory, to his destination, Orenburg. What is of interest to us here is how the memoirist recalls the districts of Pshavi and the Pshavs themselves. The idea of Georgia's unity was a topical question in the nineteenth century, and it has lost none of its relevance today.

The aim of this study is to examine the attitude of this Romantic writer toward individual regions and toward the populations living in them.

Pshavi, and the first war waged – and won – by Prince Erekle together with his Pshav peers, is depicted in Alexander Orbeliani's play „The First Days of Prince Irakli“.

Several of these works were published for the first time in 2023, in the complete collected works of Alexander Orbeliani (in five volumes). These writings recount a good many significant events. It may be said with certainty that in them the writer is clearly revealed as a son of a unified Georgia, and as one both knowledgeable about and devoted to the history and contemporary life of its individual regions.

Keywords: Alexander Orbeliani, documentary prose, Pshavi.

შესავალი

ალექსანდრე ორბელიანი მრავალმხრივი შემოქმედია. ჟანრობრივად და თემატურად მრავალსახა, მრავალფეროვანია მისი ნაწერები. წერდა ლექსებს, მოთხრობებს, პიესებს, მხატვრულ-დოკუმენტურ პროზას, ესეებს, პუბლიცისტურ წერილებს... სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული შეხედულება, რომ ქართული რომანტიზმი, ძირითადად, პოეზიაში გამოვლინდა, არსებითად სწორია. ამ დებულებაში ცხადად იკითხება, რომ გამონაკლისებიც არსებობს. სწორედ გამონაკლისთა შორისაა ალექსანდრე ორბელიანის ლიტერატურული მემკვიდრეობა, რომელშიც მოცულობითაც და მნიშვნელობითაც პროზაული თხზულებები სჭარბობს პოეტურს. მწერლის ნაწარმოებები გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ ვისაუბროთ, ვიმსჯელოთ ქართულ რომანტიკულ დრამატურგიაზე.

ალექსანდრე ორბელიანი იყო ერთიანი საქართველოს ჭირისუფალი. მთელი ცხოვრების განმავლობაში მწერალი ემსახურებოდა საქართველოს თავისუფლებისა და ერთიანობის ქადაგებას და პრაქტიკულად იღვწოდა ამისთვის. თხზულებებში არეკლილია ავტორის დამოკიდებულება საქართველოს ამა თუ იმ კუთხის მიმართ. ჩვეულებრივ, ეს ემყარება პირად თავგადასავალს, უშუალო განცდას და ასახულია, ძირითადად, ავტობიოგრაფიულ ნაწერებში. თუმცა ცალკეული მხარე ნაჩვენებია მხატვრულ ნაწარმოებებში და განწყობა ჩანს პუბლიცისტურ წერილებშიც.

ამჟამად ჩემი მიზანია, დავაკვირდე, თუ როგორ ხედავს მწერალი ფშავ-ხევსურეთს, როგორ აღიქვამს იქაურ მცხოვრებლებს, რა სიმბოლურ თუ მეატაფორულ დატვირთვას იძენს ამ შემთხვევაში, კონკრეტულად, ფშაველთა გმირული საქციელი თუ სხვა.

უპირველესად ამ თვალსაზრისით ყურადღებას შევაჩერებ პიესაზე „ბატონის-შვილის ირაკლის პირველი დრო“, რომელშიც გადმოცემულია ერეკლე მეორის, მაშინ ჯერ კიდევ ბატონიშვილის მიერ გადახდილი პირველი ომი. კონკრეტულად ეს საკითხი (ფშავი და ფშაველები ალექსანდრე ორბელიანის ნაწერებში) სამეცნიერო ლიტერატურაში თითქმის შეუსწავლელია. თუმცა ფრიად საგულისხმო, ფუძემდებლური მოსაზრებები გამოთქმულია თვით პიესის შესახებ. ამბერკი გაჩეჩილადის, დავით გამეზარდაშვილის, ნიკოლოზ ალანას, მაია არველაძისა და სხვათა გამოკვლევები, ცხადია, ეხება ფშაველთა როლსა და მნიშვნელობასაც ქართველთა გამარჯვებაში.

კვლევის მეთოდოლოგია

ნაშრომი დამუშავებულია კომპლექსური ლიტერატურათმცოდნეობითი მიდგომის საფუძველზე. კვლევისას, ძირითადად, ვეყრდნობოდი ისტორიულ-შედარებით, ინტერდისციპლინურ, ტიპოლოგიურ-დესკრიფციულ მეთოდებს და რეცეფციული ესთეტიკის თეორიულ გამოცდილებას.

მსჯელობა

პიესაში ნაჩვენებია, რომ 15 წლის ყმაწვილმა, ბატონიშვილმა ერეკლემ 1735 წელს ნეიშნის ბრძოლაში მოკლა ლეკთა ბელადი ალისკანტი და სასტიკად დაამარცხა მტერი. გამარჯვებამ იმედდაკარგული ქართველები ფსიქოლოგიურად გააძლიერა. მთელმა ქვეყანამ დაიბრუნა საკუთარი ძალის, გამარჯვების რწმენა.

ნეიშნის ომს, მართლაც, ჰქონდა უდიდესი, შეიძლება ითქვას, გარდამტეხი მნიშვნელობა ქართველთა გამათავისუფლებელ ბრძოლებში. ეს კარგად ესმის ალექსანდრე ორბელიანს, რომელმაც ზედმიწევნით იცოდა გარდასული ეპოქა, ერეკლეს მეფობის ხანა. ამიტომაცაა, რომ მწერალი სხვა ნაწერებშიც ახსენებს და უტრიალებს პატარა კახის მიერ გადახდილ პირველ ომს. სტატიაში „ქართველების ძველი დრო“, თხზულებაში „პირველი ამბავი მეფის ირაკლის მეორისა“, ნარკვევში „დალისტნიდგან ლეკების გამოსვლა ახალციხეში“ ამ მოვლენებს საგანგებოდ ეხება მწერალი.

პიესას უძღვის წინასიტყვაობა, რომელშიც ერთგვარად ახსნილია ავტორის არჩევანი: „ეს ამბავი, ბატონიშვილის ირაკლის დროისა, იმიტომ ამოვირჩიე მე, რომ იმის ყმაწვილობას მოუხდება ეს ტრადედია, დროც იმისთანა საშინელი იყო მაშინ საქართუელოში. მაგრამ რაც სახელი იმ დროს, იმ საშინელებაში, იმ თხუთმეტის წლისამ შეიძინა, მგონია იმტოლა ყმაწვილისგან სხუა მაგალითი არ იყოს არსად ქუეყანაზედ?“ (ორბელიანი 2023:333).

ნაწარმოების დასაწყისშივე ვეცნობით ფშავსა და ფშაველებს. სასოწარკვეთილ, უიმედო თეიმურაზ მეფეს მთებში შეუფარებია თავი მთელი ოჯახითა და სხვა ქართველებით. საგულისხმოა დახატული ფშავის მაღალი მთების, ამომავალი მზის, წმინდა ჰაერის, მთის კალთებზე შეფენილი ცხვრის ფარის სილამაზე. ამ ფონზე ვხედავთ სამშობლოს ბედზე ჩაფიქრებულ, გულმტკივნეულ მეფე თეიმურაზს, რომელიც ყურს მოჰკრავს

მწყემსის სიტყვებს. მეფისთვის ცხადი ხდება, რომ უბრალო ფშაველი კაცი დარდობს ბარის ქართველებზე, ფიქრობს საქართველოს ერთიანობაზე და მზადაა, როგორც შეუძლია, დაეხმაროს განსაცდელში მყოფ კახეთსა და კახელებს. მთის მოსავალს მიმართავს: „ჩუენო გამომზდელო, თქუენ მაინც ნუ უღალატებთ საქართველოს, იქ კარგი მოსავალი მაინც მოდი, ჩვენო მიწის მოსავალო, რომ მშიერი მაინც არ ამოეხუთოთ უკანასკნელი სული ბარის ქართველებსა“ (ორბელიანი 2023: 337). სწორედ ამ სიტყვების გაგონება შეუძრწუნებს გულს მეფეს: „გესმის, ყურო? იქ ბარში ბარის ქართველი კუდება ტანჯვით, აქ მთაში უკუენისის გული უბირს ქართველს მთისას?“

მთისა და ბარის ერთიანობის იდეა ერთი მთავარი სათქმელია პიესისა. ფშავის მკვიდრთ ცოცხლად აქვთ ერთიანი საქართველოს განცდა. ეს მწყემსი პირადულზე მაღლა საზოგადო, საქვეყნო საქმეს აყენებს. მე თუ ერთ კრავს მომტაცებს ნადირი, ფარა მაინც უვნებელი მრჩებაო, – ამბობს და განაგრძობს: „მაგრამ, აბა, ახლა იქ ჩუენს ძმებსა ბარის ქუეყანაში, უდიდესი ჯარბი (ჯარბი არის მძვინუარე გველი) რომ გადასწოლია და თავის კბილებში ღლარჭნის იმათ კეესავითა, მოიწონებ ამას, ღმერთო?“ (ორბელიანი 2023: 337).

არა მარტო მწყემსი, ფშავის და, საზოგადოდ, მთის მთელი მოსახლეობა მზად არის მტერთან საბრძოლველად. თითქოს მხოლოდ წინამძღოლს ელოდნენ და აჰა, ბატონიშვილი კრებს ფშავში თავის თანატოლთ, ახალგაზრდა ბიჭებს, რათა მამაცურად და მტკიცედ გაუსწორდეს სამშობლოს მტერს. ფშავ-ხევსურნი დაუყოვნებლივ ამოუდგებიან გვერდში. ერეკლე ძირითადად ფშაველთა ძალებით ჩამოდის ალავერდში. საყურადღებოა ახალგაზრდა წყვილის – მელანისა და სარიდანის – შფოთვა იმის გამო, რომ მათ გულში იბრძვის ერთმანეთისა და სამშობლოს სიყვარული. ვაჟს გადაწყვეტილი აქვს, საქვეყნო საქმის აღსასრულებლად უკან არაფერზე დაიხიოს. ბრძოლაში მონაწილეობის სურვილს გამოთქვამენ ახალშეუღლებულთა მამებიც. პირველივე მოქმედებაში გამოჩნდებიან ფშაველი დედაკაცები, რომლებიც არათუ არ ეწინააღმდეგებიან ბატონიშვილის წამოწყებას, არამედ კიდევ შესთხოვენ, რომ მათი ვაჟები ომში წაიყვანოს და, თუ საჭირო შეიქნება, უმსხვერპლოს კიდევ მამულს. „ჩუენი მთის ჯარებიც ემზადებიან, ბატონიშვილო, ჩუენს კაცებს ნუღარც ერთს ნუღარ გამოუშვებ; მინამ მტრებს ბოლო არ მოუღონ, აქეთკენ პირი არა ქნან, თორემ ჩუენს ლეჩაქებს თავზე დავახვევთ, ბატონო“ (ორბელიანი 2023:348). სიმამაცე და ერთგულება ასე გამოხატეს ფშაველმა ქალებმა. მწერალს სხვაგანაც არაერთხელ აღუნიშნავს ქართველი ქალის გამორჩეული როლი სამშობლოს დაცვასა და გაძლიერებაში. მისი აზრით, ქალი ქმნიდა საზოგადოებრივ აზრს იმის შესახებ, რომ ბრძოლისთვის ნებისმიერი ფორმით თავის არიდება სირცხვილი გახლდათ, ხოლო სამშობლოსთვის თავის შეწირვა – მარადიული სიცოცხლე.

პიესაში მხატვრულად გარდასახული ეს ისტორიული ეპიზოდი – როგორ შემოიკრიბა 15 წლის ბატონიშვილმა თითქმის თავისივე ტოლი ბიჭები და სისხლისმღვრელ ბრძოლაში საარაკო გამარჯვება მოიპოვა ნეიშნის მინდორზე – სწორად, მართლად გვიჩვენებს არა მხოლოდ

ერეკლეს, არამედ ფშავისა და ფშაველთა სახესაც, მათ ვაჟკაცობას, მეფისა და მამულის ერთგულებას, სამშობლოსთვის თავგანწირვის უნარს.

ისტორიული წყაროებისა და ქართული ზეპირსიტყვიერების მიხედვითაც ფშავი თავისუფლების სიყვარულით გამორჩეული მხარეა. ამ კუთხის მკვიდრნი განთქმულნი იყვნენ თავიანთი ბრძოლისუნარიანობით და არაერთ გარდამტეხ ვითარებაში დაუცავთ საქართველოს საზღვრები მტერთაგან. „ლეკიანობის“ დროს მთა, მათ შორის ფშავი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა მომხდურთაგან საქართველოს დაცვაში. ასე რომ, პიესაში ასახული ვითრება – ახალგაზრდა ფშაველთათვის სამშობლოს თავისუფლება, სიმაძაღე და მეფის ერთგულება ყველა სხვა ღირებულებაზე მაღლა დგას – არის როგორც ისტორიული, ასევე მხატვრული სიმართლე. საერთოდ, მთის როლი ბრძოლაშიცა და თავდაცვაშიც განუზომელია ჩვენს ისტორიაში. „მთა არამარტო ქალებს, მოხუცებსა და ბავშვებს იფარავდა, არამედ ომში დამარცხებულ მეომრებსაც, რომელთაც „უკან დასახევი“ გზა ჰქონდათ, რომ შემდგომი შეტევისათვის მომზადებულიყვნენ. ამავე დროს მთა სურსათ-სანოვაგის სამალავიც იყო (ფშავი, ხევსურეთი, თუშეთი, სვანეთი, რაჭა, ლეჩხუმი)“ (დუმბაძე 1973: 823).

ფშავი ნაწარმოებში შეიძლება გავიგოთ როგორც ეროვნული თვითშეგნებისა და ძალის სიმბოლო, რომელსაც შეუძლია (თუ ევალება) ქვეყნის გაერთიანება. ცხადადაა ნაჩვენები, რომ ქვეყნის დაცვა მარტო სამეფო ძალებს კი არ ევალებათ, არამედ – ხალხსაც, კონკრეტულად, ფშავის მკვიდრთ. ერეკლე, ცხადია, მარტო ვერაფერს გახდებოდა მტრის წინააღმდეგ. მის ძალას, დაუმორჩილებლობას, ნების გაუტეხლობას, ქედუხრელობას ფშაველი ყმაწვილები განამტკიცებენ. საქართველოს მომავლის იმედს მათი ახალგაზრდული ენერგია, სიმაძაღე, თავგანწირვის უნარი ქმნის. ამ ჭაბუკების ღირსეული საქციელი – ბატონიშვილის გვერდით უყოყმანოდ დადგომა – ერეკლესთვის მარტო სამხედრო კი არა, მორალური მხარდაჭერაც იყო, რამაც განაპირობა კიდევ ქართული ჯარის უმნიშვნელოვანესი წარმატება.

„ბატონის-შვილის ირაკლის პირველი დრო“ იყო ერთ-ერთი ლიტერატურული წყარო აკაკი წერეთლისთვის „პატარა კახზე“ მუშაობისას. ამ ორ ნაწარმოებს შორის, ბუნებრივია, ბევრი რამ არის საერთო. მიმაჩნია, რომ აკაკის მიერ ბრძოლაში ფშაველთა როლის გამოკვეთა და მთისა და ბარის ერთიანობის იდეის ქადაგება ალექსანდრე ორბელიანის უშუალო გავლენის შედეგია.

გავლენაზე ვერ ვისაუბრებთ, თუმცა ფშაველთა ერთგულებისა და სამშობლოს განსაკუთრებული, უანგარო სიყვარულის სრულიად გამორჩეული ილუსტრაციაა რეზო ინანიშვილის „ერეკლე მეფე და ანანურელი ულამაზოები“. ჯერ კიდევ სრულიად ყმაწვილ ბიჭებს – „საცოდავი ქვეყნის საცოდავ შვილებს“ (ინანიშვილი 2021: 8) – დაჰპირდა ერეკლე, სამშობლოს როცა დასჭირდებოდა, დაგიძახებოდა. მას შემდეგ ბევრი დრო გავიდა, ბევრი რამ შეიცვალა, საქართველომ დამოუკიდებლობა დაკარგა, წავიდა თოფისა და ხმლის ეპოქა, მზევარის ბიჭი კი ღრმა მოხუცებულობამდე იდგა და ელოდა დამძახებელს.

ალექსანდრე ორბელიანის მემუარულ თხზულებებში, მრავალ საგულისხმო ამბავთან ერთად, მოთხრობილია ის ამბები, რომლებიც

მწერალს თბილისიდან წასვლის შემდეგ, გადასახლებაში გადახდა. ორ მათგანში – „ჩემი ტფილისის ქალაქიდგან გამოსვლა“ და „წიგნი მშობელთან“ დაწვრილებით, დეტალურად, ნაბიჯ-ნაბიჯ არის აღწერილი გზა თბილისიდან დარიალამდე. მგზავრის ფიქრები, რეალური შემთხვევები, ისტორიული წარსული, ბუნების ხატვა... ერთმანეთს ერწყმის და ერთ დიდ, ფართო და შთამბეჭდავ პანოდ წარმოუდგება მკითხველს. ამ ორ თხზულებაში გადმოცემულ ეპიზოდთაგან, ბუნებრივია, ზოგი ერთი და იგივეა, თუმცა ჩვენთვის საინტერესოა, რომ თხრობა, აქცენტები, მთხრობელის დამოკიდებულება თუ შეფასება ოდნავ განსხვავებულია.

მთელი ეს გზა – თბილისიდან დარიალამდე – ალექსანდრე ორბელიანისთვის მარტო გეოგრაფიული ადგილი არ არის. ჯერ ერთი, რომ მთლიანი საართველოს სიმბოლოა და, გარდა ამისა, სამყაროა, სადაც ისტორია, ბუნება, ადამიანის სულიერება ერთმანეთს ერწყმის და ერთმანეთს განაპირობებს. ბუნების სურათების ჩვენებისას ავტორი პოეტად, ფერმწერად, მისტიკოსად გვევლინება. 1834 წლის 19 ივლისი ფშავში ასე გათენებულა:

„ვარსკვლავნი სინათლესა ჰკარგევდნენ ნელიად და წყნარა, – და ზეცისა სფერა, ბუდიდგან გამოსეირნობდა გარედ.“

თუმცა სამწუხარო გულის პირი გადაეხედებოდა ცასა, მაგრამ ნაცვლად ამისა, სამხიარულო ციაგი მოეფინებოდა გულსა ზედა, და ბრწყინვალედ მკრთოლვარებდა, მარაოსაც იქნევდა სხვისა და სხვის ნეტარებით“ (ორბელიანი 2023: 25). სულ ოდნავი რედაქციული ცვლილებითაა შეტანილი ეს მონაკვეთი თხზულებაში „წიგნი მშობელთან“. აქვე ჩანს არაგვი, რომელიც „მკვირცხლად მომდინარეობდა, მაღლის ხმისა შუილითა. მას მდინარეს გაღმა გამოღმა, საუცხოვო მაღალი აშლილი თხელი ჭალანი. იგი მდინარე თეთრის გოჩქოჩინე მათ შუაზე ჩამოურბიოდა, თეთრთა წინწკალთა მსროლელი“ (იქვე: 27).

მგზავრს მხედველობიდან არ გამორჩენია ის გარემოება, რომ ამ საუცხოო გარემოში ადგილობრივთა ყოფა საკმაოდ მკაცრია. ყოფითი სიმძნელები აქაურობის ბუნებრივი ნაწილია. მთის მკვიდრთა ხასიათიც ამ გარემოში – დიდებულ, იდუმალ, ქედმაღალ მთებში, ცასა და მიწას შორის გამოკიდებულ სამყაროში – ყალიბდება. ერთი მეცხვარის გადაძახილი მეორესთან, უპასუხოდ დარჩენილი ხმოზა, ბრაზში გადასული წუხილი ამხანაგის სიჩუმის გამო ბევრს გვეუბნება ფშაველთა ყოველდღიურობაზე, ტრადიციებზე, საქმიანობასა და თუ ცხოვრების წესზე.

ორივე თხზულებაში საგანგებოდაა მოთხრობილი ფშაველი მეთევზის მიერ არაგვი ორაგულის დაჭერა. თეთრწვერა მოხუცებული კაცი ამბობს: ღმერთო! და ამ მგზავრების ბედოო. ამის შემდეგ ყველა ხედავს, როგორ ამოჰყავს მდინარეში გადაგდებული ბარჯით თევზი. აქ რამდენიმე გარემოებაა საგულისხმო; მეთევზის გარეგნობა – თეთრწვერა კაცი – სინათლესთან, ღვთაებრივ მაღლთან, შარავანდედთანაც კი ასოცირდება და მკითხველს კეთილად განაწყობს მისადმი. ამ ფშაველის მდიდარი სულიერი ბუნება მწერალმა სასვენი ნიშნითაც გამოხატა. „ღმერთო“-ს მერე ძახილის ნიშანია დასმული და ეს მარტო მგზავრის განწყობას არ

აღბეჭდავს. გარდა ამისა, საკითხავია, რატომ გადააგდო წკეპლა მგზავრების ბედზე, უფრო სწორად, რად შესტკივა გული მგზავრებზე, მისთვის სრულიად უცხო ხალხზე. საქმე ისაა, რომ გარდა ჩვეულისა და ტრადიციული სტუმართმოყვარეობისა, აქ კიდევ უთქმელი რამეც იგულისხმება. მთების მკვიდრთ შეუმჩნეველი არ დარჩებოდათ საქართველოდან რუსეთისკენ მიმსწრაფი ეტლების რიცხოვრივი ზრდა, ვერც ამ ფაქტის გამოძწევი მიზეზი დაიფარებოდა. ამ მოხუცმა კაცმა იცის, რომ ეტლს სამშობლოსგან აშორებს საქართველოს სიყვარულის გამო დასჯილ შეთქმულს. სწორედ ეს განაპირობებს იმასაც, რომ ორაგულის სანაცვლოდ ფულსაც არ ართმევს, ძღვნად მიათმევს მგზავრს. კარგ ვისმე გეცხართ... ჩემთვის სირცხვილია, რომ ფული გამოგართვათ... ბევრს არ საუბრობს, მაგრამ მის ყოველ სიტყვას ძალა აქვს, მის ქმედებასაც შინაგანი წესი და კანონი განსაზღვრავს. ჩუმი, უხმო თანაგრძნობა, თანადგომის გამოცხადების საჭიროება და აუცილებლობა, ზნეობა და ღირსება ათქმევინებს უარს გასამრჯელოზე. ამ მოხუცი კაცის სახე უნებურად ზოგადდება და ერთი კერძო შემთხვევა სიმბოლოდ (მეტაფორად) იქცევა.

იმავე ეპიზოდს კიდევ ერთი საგულისხმო გარემოება ემატება თხზულებაში „წიგნი მშობელთან“.

ამ ვარიანტში „პოვოსკაში“ მსხდომნი შორიდან ადევნებდნენ თვალს თევზაობას. მერე ალექსანდრე ორბელიანმა მოსამსახურე გაგზავნა თეთრწვერიან კაცთან და მოატანიდა ორაგული. გზაში, ეტყობოდა, რაღაცას ლაპარაკობდნენ („ჰგვანდა, რომ ჰკითხამდა რამეს?“). იგულისხმება, მოსამსახურისგან შეიტყო ფშაველმა, თუ ვინ მიემგზავრებოდა და რა მიზეზით რუსეთში. ალექსანდრეს ქისაც არ ამოაღებინა ჯიბიდან. ფულის შეთავაზებაზე ამაყად უპასუხა: „აბაიმი. შენ მეფე ერეკლეს ქალის შვილი იყო და ფული გამოგართო? – ღმერთს რად მიწყრომებ, შენი კვნესამე?“ (ორბელიანი 2023: 70). ამ სიტყვებით სწრაფად გატრიალებულა, თვალებზე ხელი მიუფარებია, სწრაფად წასულა. თვალებზე ხელის მიფარება, რასაკვირველია, ცრემლების დამალვას გულისხმობს. ამ საქციელში გამოსჭვივის მოხუცი ფშაველის შინაგანი კულტურა. ხოლო ეს ჩუმი ტირილი ძალზე მეტყველია – ცხადზე ცხადია, მას ადარდებდა არა მარტო ალექსანდრეს ან დედამისის, არამედ მთელი საქართველოს ბედი თუ უბედობა. ამ კაცის სიამაყე, სიბრძნე, თავშეკავება თვალსაჩინოდ ახასიათებს ფშაველის თანდაყოლილ ბუნებას. ფშავი თითქოს მეტია ჩვეულებრივ ადგილზე. მიუხედავად იმისა, რომ ერთგვარად ჩაკეტილია, აქ ეთიკური, ზნეობრივი ნორმები ყველაფერზე მაღლა დგას. აქ იციან ღირსეულისა და უღირსის, კეთილისა და ბოროტის ერთმანეთისაგან მკაფიოდ გარჩევა. ამიტომ ეს სივრცე სიმბოლური დატვირთვის მატარებელიცაა.

ფშავში თეკლას სახელი არ იყო უცნობი. ვაჟა-ფშაველა წერს: „თეკლა-ბიჭს ფშაური თქმულება იცნობს „ბოგუნის“ სახელით... თვით სახელოვანმა მამამ ასწავლა „სამამაცონი ზნენი“, სწვრთნიდა თოფის სროლაში და ცხენის ჯირითში“ (ვაჟა-ფშაველა 1990: 152). გარდა ამისა, ვაჟა იქვე აღნიშნავს, რომ ფშაველებს ერეკლე განსაკუთრებულ პატივს სცემდა. მიზეზი ასეა განმარტებული: „განსაკუთრებული ყურადღება ფშაველებისადმი ერეკლეს მხრივ მარტო ფშაველების ერთგულებით და იმით, რომ „უნჯნი ყმანი“

იყვნენ, არ აიხსნება. აქ სხვა რამ მიზეზიც არის: სახელდობრ ისა, რომ ყრმა ერეკლე ფშავში აღიზარდა და თავის აღმზრდელ ერის სიყვარული განკერძოებით ექმნებოდა“ (ვაჟა-ფშაველა 1990: 153).

ვაჟამ კარგად იცის მთაში შემორჩენელი მითები, ლეგენდები, თქმულებები. მის ამ გადმოცემაში, ცხადია, ეჭვის შეტანა არ შეიძლება. თუმცა, ვფიქრობ, რომ მთაში თეკლას სიყვარულის სხვა მიზეზიც უნდა არსებულებოდა. ალექსანდრე ორბელიანის მიერ ნაამბობ შემხვევამდე (1834 წ.) დაახლოებით 30 წლის წინ გადასახლებაში მიმავალ დარეჯან დედოფალს სწორედ მთაში (დარიალის ხეობაში) შესთავაზეს ადგილობრივებმა აჯანყების დაწყება რუსეთის წინააღმდეგ. თვითონ ამისთვის მზად იყვნენ, ხოლო მეთაურობა შესთავაზეს თეკლა ბატონიშვილს, რომელიც იმჟამად დედას თან ახლდა. მამის მიერ ვაჟკაცური წესით აღზრდილი თეკლაც მაშინვე დათანხმდა შეთავაზებას. ეს ამბავი, მართალია, ხევში მოხდა, მაგრამ აჯანყებისთვის მზად გახლდათ მთელი მთა და მათ შორის ფშავიც. გზად შეხვედრილ იმ მოხუც ფშაველ მეთევზეს, როგორც ჩანს, ეს ამბავი ცოცხლად ახსოვს (ვინ იცის, თვითონაც აჯანყებულთა შორის მოიაზრებდა თავს).

ახლა სავსებით ბუნებრივი, ძალიან გასაგები და მიწიერი ხდება გასამრჯელოზე უარის თქმა. პატიოსნება, თავმოყვარეობა, სულიერი ღირსება არ აძლევს საშუალებას მოხუც ფშაველს, რომ სამშობლოს თავისუფლებისათვის მეტრძოლ გმირს, თანაც დამოუკიდებელი საქართველოს სიმბოლოდ მიჩნეული მეფის შვილიშვილსა და მთაში განსაკუთრებით დაფასებული თეკლა ბატონიშვილის ვაჟს ორავული მიჰყიდოს. ალბათ, ფიქრობს, რომ იმ სულიერ საზრდოს, რაც ამ ადამიანებმა მისცეს პირადად მასა და ყველა ქართველს, ვერანაირი ხორციელი საზრდო ვერ გადასწონის. ეს თეთრწვერა მოხუცებული ცოცხალი გამოხატულებაა იმისა, თუ როგორ უყვარს ქართველს სამშობლო, მიუხედავად ყველაფრისა.

ავტორი დაუფარავად გამოთქვამს მოკრძალებასა და პატივისცემას ფშაველი ადამიანის მიმართ და ერთგვარ იმედსაც აღვივებს ჩვენში – მონიშნულია ზნეობრივი გაუტეხლობის, ზნეობრივი სიმტკიცის, მაშასადამე, ზნეობრივი გადარჩენის ნიმუში და გზა.

ერთი მხრივ, ფშაველი მეთევზე რეალური ადამიანია, ხოლო მეორე მხრივ, განზოგადებული სახეა, შეიძლება ითქვას, სულიერი სიწმინდის, მორალური შეუზღალაობის სიმბოლოა.

დასკვნა

ალექსანდრე ორბელიანი იყო ერთიანი საქართველოს ჭირისუფალი. თხზულებებში არეკლილია ავტორის დამოკიდებულება საქართველოს ამა თუ იმ კუთხის მიმართ. ფშავის ბუნებისა თუ ფშაველთა ხასიათის ხატვისას ავტორი მონიშნავს ქართველთა ფიზიკური და ზნეობრივი გადარჩენის გზას. მემუარულ პროზასა და პიესაში ნაჩვენები ეპიზოდები, ერთი მხრივ, რეალურია, დოკუმენტურია, მეორე მხრივ, განზოგადებულია და ემსახურება საქართველოს ერთიანობისა და დამოუკიდებლობის ქადაგებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

დუმბაძე 1973 – მ. დუმბაძე, შენიშვნები ქართველი ხალხის ისტორიული გამძლეობის შესახებ. ავტორთა კოლექტივი, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV. თბილისი, 1973.

ვაჟა-ფშაველა 1990 – ვაჟა-ფშაველა, ორი ამბავი მეფე ერეკლეზე მთაში დარჩენილი. თბილისი, გამომც. „განათლება“, თბილისი, 1990.

ინანიშვილი 2021 – რ. ინანიშვილი, ერეკლე მეფე და ანანურელი ულამაზოები. მოთხრობები (სასკოლო ბიბლიოთეკა). თბილისი, 2021.

ორბელიანი 2023 – ა. ორბელიანი, ბატონის-შვილის ირაკლის პირველი დრო. თბილისი, სრული კრებული, ტ. I. თბილისი, 2023.

ორბელიანი 2023 – ა. ორბელიანი, ჩემი ტფილისის ქალაქიდან გამოსვლა, ბ). წიგნი მშობელთან. თბილისი, სრული კრებული, ტ. IV. თბილისი, 2023.

References

Dumbadze 1973 – M. Dumbadze, Notes on the Historical Endurance of the Georgian People. Collective of Authors, Essays on the History of Georgia, Vol. IV, 1973.

Inanishvili 2021 – R. Inanishvili, The Beauties of Ananure. Novels (school library), Tbilisi, 2021.

Orbeliani 2023 – A. Orbeliani, The First Time of the Master's Son Irakli. Complete collection, vol. I. Tbilisi, 2023.

Orbeliani 2023 – A. Orbeliani, a). My Departure from the City of Tbilisi, b). Book with the Parent, Complete collection, vol. IV. Tbilisi, 2023.

Vazha-Pshavela 1990 – Vazha-Pshavela, Two Stories about King Erekle Remaining in the Mountains. Essays, published by „Education“. Tbilisi, 1990.